

Zastrta bolečina: abortus na območju Maribora med svetovnima vojnama¹

Mateja Ratej*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(497.4Maribor):613.888.151.2"1918/1941"

Mateja Ratej: Zastrta bolečina: abortus na območju Maribora med svetovnima vojnama.
Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 91=56(2020), 2–3, str. 40–52

Avtorica se v kulturnozgodovinski študiji ukvarja s kazenskimi primeri nedovoljenega opravljanja abortusov na področju okrožnega sodišča v Mariboru med svetovnima vojnama, ki razkrivajo odnos do abortusa ter zarisujejo družbene okoliščine, v katerih so bile ženske zaradi umetnih prekinitev nosečnosti stigmatizirane in prepuščene bolj ali manj usposobljenim zdravnikom ali mazačem, ki so se ukvarjali z opravljanjem splavov. Zaradi visoke stopnje socialne neenakosti so bile najbolj ogrožena skupina žensk z neželenimi nosečnostmi delavke, služkinje, kmečke ženske ali dekle ipd. Avtorica izpostavlja več kazenskih primerov, mdr. mariborskega zdravnika Hermanna Krausa in zobozdravnika Antona Levca, ki mu je neposredno po splavu umrla sedemindvajsetletna tkalka Hutterjeve tovarne, ter primer Marije Wölle, soproge mariborskega poštarja in matere štirih otrok, ki je bila med svetovnima vojnama večkrat kazensko preganjana zaradi izvajanja splavov; njene stranke so bile manj premožne ženske iz Maribora in okolice, ki so želele prekiniti nosečnost.

Ključne besede: 1918–1941, Marija Wölle, Anton Levec, abortus, zgodovina mentalitet

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(497.4Maribor):613.888.151.2"1918/1941"

Mateja Ratej: Veiled Pain: Abortions in the Maribor Area During the Interwar Period.
Review for History and Ethnography, Maribor 91=56(2020), 2–3, pp. 40–52

In this cultural-historical study, the author deals with criminal cases of illegal abortions in the Maribor district court area in the interwar period. These cases reveal the

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0088 (B), ki ga financira ARRS.

* dr. Mateja Ratej, znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 1, 1000 Ljubljana, mratej@zrc-sazu.si

attitude towards abortion and outline the social circumstances, in which women were stigmatised because of the artificial termination of pregnancy and were left in the hand of more or less qualified doctors or charlatans, who carried out abortions. Due to a high level of social inequality, the most endangered group of unwantedly pregnant women were workers, servants, farmers, or maids, etc. The author emphasises multiple criminal cases, among others the cases of Maribor doctor Hermann Krauss and dentist Anton Levč, who caused an instant death after carrying out an abortion for a twenty-seven-years old weaver from the Hutter factory. She also presents Marija Wölle, a wife of a Maribor postman and a mother of four, who was during world wars many times prosecuted for doing abortions. Her clients were not so wealthy women from Maribor and its surroundings, who wanted to terminate their pregnancies.

Keywords: 1918–1941, Marija Wölle, Anton Levec, abortion, history of mentalities

»Ženska brez toalete je kakor tica brez perja: smešna, zmrzla in neumna. Bedasto je zahtevati, naj se ženska ne kiti in ne lepotiči. Ženska brez lepote – svoje ali vsaj za možev denar drago nakupljene – sploh ni ženska. Lepota je ženski poklic, namen, pamet in moč.«² Lahkotne modrosti iz liberalnega *Slovenskega naroda* o vlogi in odnosu med moškim in žensko iz leta 1921 so izjemna ilustracija trdnih koordinat, ki jih je ženskemu spolu in posebej še ženskemu telesu izrisoval čas po koncu prve svetovne vojne, za katerega sicer velja, da je polagoma rahljaj patriarhalne odnose med spoloma. Kako daleč je bilo v tistem času do ženske enakopravnosti in enakovrednosti v družbi, govori politična izključenost ženskega spola iz političnega (javnega) življenja in družbeno predpisana vloga ženske za materinstvo, medtem ko se je družbeni nadzor nad ženskim telesom najgloblje odslikaval v odnosu do abortusa.³

V času prve jugoslovanske države med svetovnima vojnama je bil abortus kazniv in socialno nesprejemljiv. Jugoslovanski kazenski zakonik iz leta 1929 je v svojem 170. in 173. členu določal zaporno kazen do treh let za žensko, ki bi umetno prekinila nosečnost in zaporno kazen do petih let za osebo (zdravnika, lekarnarja ali babico), ki bi abortus opravila.⁴ A obenem je kazenski zakonik prinašal pomembno novost v primerjavi s predhodno zakonodajo, saj je uvedel medicinsko indikacijo, kar je bil prvi korak k legalizaciji abortusa. V izogib zlorabam je po novem veljalo tudi, da je vsako prošnjo za abortus iz medicinskih razlogov obravnavala zdravniška komisija. Kot kažejo kazenski spisi, pa so posamezni zdravniki zdravniško indikacijo upoštevali že pred sprejetjem kazenskega zakonika leta 1929.⁵

² Žena in mož, *Slovenski narod*, 4. 10. 1921, 4.

³ Glej npr.: Leskošek: *Zavrnjena tradicija*, 214–221.

⁴ Iz novega kazenskega zakonika, *Slovenec*, 1. 2. 1929, 1.

⁵ Cergol Paradiž, *Ženske reproduktivne pravice – pravna regulacija abortusa*, 236.

Spričo padanja natalitete in v tesni navezavi na katoliške vrednote je konec tridesetih let prejšnjega stoletja v Slovenski ljudski stranki kot najvplivnejši slovenski politični stranki potekala izjemna politizacija nizke rodnosti. Ban Dravske banovine Marko Natlačen in član omenjene stranke je sredi februarja 1940 v banskem svetu prebral poročilo o gibanju prebivalstva na Slovenskem. Porazno poročilo, kot se je izrazil komentator *Slovenca* in nadaljeval, da se slovenskemu narodu ni treba bati tujih osvajalcev, ker se bo sam iztrebil. Ban Natlačen je povedal, da je naravni prirastek na Slovenskem še po koncu svetovne vojne veliko obetal, a je začel v tridesetih letih 20. stoletja strmo padati. »Socialna bolezen padanja rojstev je močno zajela naše meščanstvo, globoko se je vgnezdila med delavstvom in posega v mnogih krajih tudi že po kmetu,« je ban dramatično vlekkel meje med razredi in nazadnje svareče zažugal: padanje rojstev ni le socialna, tudi moralna bolezen je! Ban Dravske banovine je meril na abortus. Imenoval ga je bela kuga, zdravnike, ki so ga izvajali, pa morilci in najostudnejši škodljivci naroda.⁶

Sredi tridesetih let 20. stoletja se je tudi med jugoslovanskimi zdravniki utrdila zavest o nujnosti prilagoditve stroge zakonodaje novim družbenim razmeram, o čemer govori podatek, da je jugoslovansko zdravniško društvo v tistem času podprlo legalizacijo splava. Temu je javno opazno nasprotoval ljubljanski zdravnik Matej Justin, ki se je prišteval med katoliške zdravnike: »Umor je umor, pa naj bo to umor odrasčenega človeka ali splav nerojenega otroka.« Priporočal je metodo spremljanja plodnih in neplodnih dni pri ženski, za katero je menil, da bo v prihodnosti povsem izničila potrebo po abortusu.⁷ Odločno podporo uvajanja etičnih, evgeničnih in socialnih indikacij (ob zdravniških) za splav so medtem leta 1933 izrazila tri ženska društva: Zveza delavskih žen in deklet, Ženski pokret in Zveza akademsko izobraženih žena. Pri tem je šlo v primeru etičnih indikacij za odobritev splava v primeru posilstva, v primeru evgeničnih indikacij za splav zaradi dednih poškodb plodu in v primeru socialnih indikacij za revščino nosečnice.⁸

Na vse glasnejše prodiranje glasu žensk iz nekatoliškega kroga v javni prostor na področju prekinitev nosečnosti v tridesetih letih 20. stoletja je kazal tudi izid knjige zdravnika Karla Petriča o regulaciji rojstev in preprečevanju zanositve *Regulacija rojstev: s posebnim ozirom na Knaus-Oginovo teorijo o periodični ženski rodovitnosti in nerodovitnosti*. Knjiga je izšla ob koncu leta 1936 pri ženskem mesečniku *Žena in dom*, katerega urednica Marija Podkrajšek, ki se občutljive tematike abortusa v svojih odmevni pisemski

⁶ Nazadujemo!, *Slovenec*, 16. 2. 1940, 1.

⁷ Matej Justin, Ali naj uzakonimo umor nerojenega otroka?, *Slovenec*, 23. 10. 1935, 3.

⁸ Cergol Paradiž, Ženske reproduktivne pravice – pravna regulacija abortusa, 238.

komunikaciji z bralkami ni javno lotevala, je ob izidu knjige priznala, da jo je k odločitvi za izdajo knjige navedlo prav veliko število pisem bralk na to temo.⁹

Urednica ženskega mesečnika je zavzeto podpirala izobraževanje žensk na področju spolne vzgoje, ki mu je zdravnik Justin odločno nasprotoval: »Posve-tovalnice za dekleta in žene o spolnih zadevah pa najodločneje odklanjam, ker bodo tako različno vodene, kakor so različna mnenja zdravnikov. Prej se moramo natančno pomeniti in določiti smernice, ki bodo za vse zdravnike sprejemljive.«¹⁰ Življenje slovenskih žensk v rodni dobi, ki so se soočale z ne-želenimi nosečnostmi, je medtem teklo v podtalju in po svoje. To prepričljivo kažejo tudi kazenski spisi okrožnega sodišča v Mariboru, ki so med svetov-nima vojnama obravnavali kaznivo dejanje abortusa. Iz njih je med drugim razvidno, da je bila policijska prijava zaradi nedovoljenega abortusa pogosto priročno sredstvo za maščevanje in obračunavanje med znanci, partnerji ali celo bližnjimi sorodniki.¹¹ V pričujočem besedilu se bomo podrobneje po-svetili predvsem kazenskim spisom tistih akterjev, pri katerih abortus ni bil enkratno dejanje, porojeno iz življenjskih okoliščin, in ko so ženskam z ne-zaželenimi nosečnostmi iz zagate pogosto pomagali tudi nekateri mariborski zdravniki z argumentom o zdravniških indikacijah za splav, temveč s tistimi, za katere lahko glede na vsebino kazenskih spisov upravičeno sklepamo, da so se z opravljanjem nedovoljenih splavov redno ukvarjali.

* * *

Zdravnik Hermann Krauss je bil na mariborskem sodišču nekajkrat pove-zan z izvajanjem nedovoljenih abortusov, prvič leta 1921, ko so tožilci proti nje-mu uspeli oblikovati obtožnico. Skoraj šestdesetletni v Gradcu rojeni Krauss, sicer pa mariborski Nemec evangeličanske vere, je jeseni 1920 opravil splav dvema ženskama; prva je zanosila s trgovskim pomočnikom, druga, nataka-rica v hotelu Zamorc, ni želela izdati moškega, s katerim sta spočela otroka. Ker se je zdravnik zagovarjal s trditvijo, da je splav pri prvi ženski izvedel zaradi bistveno zožene medenice, so sodni izvedenci njena rodila natančno pregledali. Nastalo je osupljivo medicinsko poročilo, ki je telo ženske, ki si ni želela otroka, zreduciralo na stroj za rojevanje v službi nacije in države: »Po natančnem merjenju sta izvedenca ugotovila, da znaša razdalja medenice pri

⁹ O preprečenju zanositve, *Žena in dom*, december 1936, 433.

¹⁰ Matej Justin, Legalizacija splava in katoličan, *Slovenec*, 15. 11. 1935, 7.

¹¹ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 21/34, Vr XI 837/27.

Gradišnikovi 7,5–8 cm, je torej le malenkostno zožena in spada med štirimi stopnjami zoženj v drugo stopnjo. Pri porodih /.../ tako zožene medenice nastopijo tu pa tam težkoče, ki zahtevajo posebno pozornost, mnogi porodi pa izidejo tudi v teh slučajih brez operativnega posega srečno za mater in otroka. Porodi pri tej stopnji zoženja medenice se morajo prepustiti delovanju narave same.«¹²

Ker je Hermann Krauss v nadaljevanju kazenskega postopka uspel dokazati medicinsko upravičenost abortusa pri obeh dekletih, je mariborsko sodišče v začetku novembra 1921 zanj izdalo oprostilno sodbo.¹³ To mu je uspelo ob pomoči nekaterih zdravniških kolegov, med drugim Franca Stamola, ki je bil istega leta tudi sam zaslišan na mariborskem sodišču zaradi primera abortusa druge pacientke, v katerega je bil prav tako vpleten Krauss. Iz obeh spisov je razvidno, da sta zdravnika v tistem času delovala povezano tako, da sta družno izdajala zdravniška spričevala o obolelosti nosečnicam, ki so želele splaviti. Stamol je tako na zaslišanju povedal: »Ker mi je Rabova (pacientka, op. p.) zatrdila, da je bila pri dr. Kraussu in da je ta izjavil, da je pripravljen napraviti poseg, ako prinese spričevalo, /.../ sem ji izstavil spričevalo.«¹⁴

Za razumevanje odnosa do splava tako med zdravniki kot v splošni javnosti pa je pomemben dopis, ki ga je v Kraussovi zadevi sodišče na predlog državnega tožilstva v Mariboru konec novembra 1921 poslalo Zdravstvenemu odseku za Slovenijo in Istro v Ljubljani. Ob priloženem Kraussovem kazenskem spisu so mariborski sodniki zapisali: »Iz teh spisov se posnema, da vlada med zdravniki glede indikacije za splav prilična desorientiranost: jeden se sklicuje na graško, drugi na dunajsko, tretji na berlinsko in königsberško šolo. /.../ Ker se ravno sedaj izdeluje novi kazenski zakon, bi morda ne bilo odveč, ako sprožite pri dotični komisiji misel, naj bi se sprejela v zakon določba, da se sme upeljati abortus samo na zavodih, izvzemši slučaj neposredne smrtnne nevarnosti.«¹⁵ Predlog mariborskega sodišča je na seji marca 1922 obravnaval tudi Pokrajinski zdravstveni svet za Slovenijo in zdravstvenemu odseku predlagal, da skuša pri vseh slovenskih sodiščih doseči, da zlasti v primerih, ko je zaradi abortusa obtožen zdravnik, izvedenci izhajajo strogo iz ginekološke stroke. Hkrati se je Pokrajinski zdravstveni svet zavzel, da beograjsko

¹² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1187/21, obtožnica, 22. 7. 1921.

¹³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1187/21, sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 4. 11. 1921.

¹⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr XI 1900/21, Zaslišba obdolženca – Franc Stamol, 10. 9. 1921.

¹⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1187/21, dopis mariborskega okrožnega sodišča Zdravstvenemu odseku za Slovenijo in Istro, 26. 11. 1921.

ministrstvo narodnega zdravja v razpravo glede kazenskega zakona v zvezi z abortusom vključiti tudi zdravnike.¹⁶

* * *

S še hujšimi duševnimi stiskami so se spopadale tiste ženske in dekleta, ki ob neželenih nosečnostih niso poiskale tuje pomoči, temveč so skušale nosečnost odpraviti same, najpogosteje zaradi pritiska intimnih partnerjev. Med njimi je bilo osemnajstletno kmečko dekle iz Selnice ob Muri, ki je avgusta 1921 na zaslišanju pred mariborskim okrožnim sodiščem povedalo: »Priznam, da sem odpravila pred kakimi štirinajstimi dnevi telesni plod v petem mesecu nosečnosti s tem, da sem se skozi približno štirinajst dni stiskala z rokami. Plod sem pokopala doma na vrtu. /.../ Rekel je, da bode on (oče otroka, dvajsetletni kmečki fant, op. p.) otroka zadrnil, če pride živ na svet.«¹⁷ Mlada ljubimca je mariborsko okrožno sodišče že septembra 1921 obsodilo – njo na tri, njega pa na štiri mesece težke ječe.¹⁸

Le dva dni pred koncem leta 1924 se je na policijski postaji v Mariboru oglasil mesar in prekajevalec s Studencev, ki je ovadil kuharico klavniške restavracije zaradi abortusa, ki naj bi ji ga pred približno dvema letoma opravila Marija Trunk. Očitno je bila želja po očrnitvi kuharice zelo močna, saj sta ovaditelj in njegova znanka ter priča v zadevi pred njegovim odhodom na policijo na lastno pest obiskala znano izvajalko splavov, od katere sta iz prve roke izvedela, da je res vselej pripravljena na takšno delo in »je več uglednim dekletom tako delo napravila«. To jima je povedala v nemškem jeziku. Dvainštiridesetletna ločena šivilja in mati petih otrok z mariborske Meljske ceste nekaj dni kasneje na zaslišanju presenetljivo ni zanikala niti znanstva z nosečo kuharico niti svoje pomoči pri odpravi njene nadloge, ki pa ni bila nosečnost, temveč zgolj izostanek menstruacije. Trdila je, da ji je za ozdravitev svetovala kuhanje rabarbare v črnem vinu, ženske pa kasneje ni več videla ter od nje ni prejela plačila. Po neki znanki je čez nekaj časa slučajno izvedela, da je zvarek iz rabarbare uspešno opravil svojo nalogo.¹⁹

¹⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1187/21, zapisnik seje Pokrajinskega zdravstvenega sveta za Slovenijo, 20. 3. 1922.

¹⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 1877/21, Zaslišba obdolženca – Marija Pfifer, 23. 8. 1921.

¹⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 1877/21, sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 9. 9. 1921.

¹⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1545/24, policijski zapisnik, 28. 12. 1924.

Zaslišanje štiriintridesetletne kuharice na silvestrovo 1924 je brž razkrilo razloge za ovaditeljevo naperjenost zoper njo. Kuharica je bila mati njegovega nezakonskega otroka, ki ga je rodila leta 1921, priznanje očetovstva pa je dosegla šele s tožbo. Potrdila je tudi srečanje z Marijo Trunk, le da je sama trdila, da ji je ta za sprožitev splava svetovala tople sedeče kopeli. V drugo je bila noseča z moškim, ki ni bil ovaditelj. A zaslišanje tretje priče v zadevi v začetku januarja 1925 je vztrajno kazalo, da je Marija Trunk nosečnici splav opravila s pomočjo aparata, za opravljeno delo pa je od kuharice prejela plačilo.²⁰ Podobno kot v mnogih drugih primerih, ko po mazaških abortusih ni bilo smrtnih žrtev, tudi v primeru klavniške kuharice in verjetne izvajalke abortusov Marije Trunk mariborsko okrožno sodišče dlje od zaslišanj ni prišlo.

* * *

Za devetintridesetletnega zobozdravnika Antona Levca so se začele težave, ko je konec junija 1937 po nekajurnem hiranju na kavču v njegovi ordinaciji in v domači postelji naposled v sanatoriju ginekologa Benjamina Ipavca zaradi sepse umrla sedemindvajsetletna tovarniška delavka. Levec je tkalki Hutterjeve tovarne opravil splav. Ker mlade soproge, ki je dom zapustila okrog 13. ure, rekoč, da gre k zobozdravniku, še pozno popoldne ni bilo nazaj, se je k zobozdravniku odpravil tudi mož, tkalec v Thomovi tekstilni tovarni. Ko je poravnal račun za opravljeno storitev – Levec mu je glede na neugoden socialni položaj zakoncev računal polovično ceno, se je delavec posvetil onemogli in prestrašeni ženi, ki ga je s sklenjenimi rokami prosila, naj nikomur ne pove, da je želela odpraviti nosečnost, za kar tudi sam ni vedel. Tudi Levec je delavcu pred odhodom iz ordinacije ostro zabičal, naj v primeru zapletov ne kliče nikogar, razen njega. Soprog je vidno oslabele ženo domov odpeljal s pomočjo izvoščka, saj ni mogla več hoditi. Doma ju je čakal osemnajstmesečni sin.²¹

Kako to, da je kot zobozdravnik opravljal zdravniško prakso, je Anton Levec na mariborskem sodišču pojasnil, da je imel veliko kirurške in porodniške prakse, saj je doštudiral medicino v Krakovu in Zagrebu, nato pa je bil zdravnik v Nišu, Ljubljani, Planini pri Sevnici in na Jesenicah. Šele leta 1932 se je naselil v Mariboru in se oprijel zobozdravstva. Tkalko Hutterjeve tovarne

²⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr IX 1545/24, policijski zapisnik, 31. 12. 1924, 3. 1. 1925.

²¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 760/37, poročilo žandarmerijske stanice Košaki, 29. 6. 1937.

je sprejel v obravnavo v svoji ordinaciji, ker je bila rojakinja njegove matere in njegova znanka ter je močno tožila zaradi bolečin v trebuhu.²²

Zdravstveno stanje mlade delavke se je po posegu ponoči močno poslabšalo, vendar njen soprog ni uspel priklicati Levca. Naslednji dan se je zdravnik vendarle oglasil na njenem domu v bližnji Krčevini, a po pregledu ni bil zaskrbljen. Tkalka je umrla v sanatoriju Benjamina Ipavca, kamor je bila prepeljana po nenehnem padanju njenega zdravstvenega stanja. Levca je tedaj zajela panika ter je užaloščenemu vdovcu ponujal plačilo pogreba in izplačilo izdatne podkupnine v zameno za molk. Medtem ko ginekolog Benjamin Ipavec, ki je bil tudi sam leta 1929 osumljen izvajanja abortusov,²³ ni želel sprva ničesar vedeti o primeru smrti tovarniške delavke, se je v nadaljevanju zaslišanja po soočenju z izpovedmi drugih prič vendarle spomnil izjave pacientke pred smrtjo, da je splav izvedel Levec. Zdelo se je, da je vzporedna kariera zobozdravnika zapečaten, ko je policijski narednik Ivan Gradišnik napisal končno ugotovitev poročila: »Sumi se, da se dr. Levec že dalje časa peča z odpravljanjem telesnega plodu, ker bi drugače ženske ne vedele tako sigurno, na koga naj se obrnejo.«²⁴

Kot je razkrila obtožnica s konca decembra 1937 proti Antonu Levcu, se je mlada mati odločila za abortus, ker je bil njen sin še majhen in si zaradi moške negotove zaposlitve ni mogla privoščiti daljše odsotnosti iz službe. Umrla je zaradi vnetja v trebušni votlini in odpovedi srca po dvakratnem pretrganju maternice, ki ga je povzročil nestrokovno opravljen abortus. Zobozdravnik je bil marca 1938 pred mariborskim okrožnim sodiščem obsojen na štiri mesece strogega zapora.²⁵

* * *

Malo več kot trideset let je bila stara kmečka ženska in mati sedmih otrok z Ostrožnega, ko se je leta 1929 ob ponovni nosečnosti skupaj z možem odločila za obisk dveh mariborskih sorodnikov, svakinje usmiljenke Placilije (Katarine) Ocvirk in moževega bratranca in zdravnika Franca Podkoritnika, oba sta bila zaposlena v mariborski javni bolnici. Zaradi zapleta po abortusu je nosečnica umrla v avtomobilu na poti proti domu, kamor jo je umirajočo

²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 760/37, Zaslišba obdolženca – Anton Levec, 10. 7. 1937.

²³ Več o tem glej: Ratej, *Proklete babe*, zakaj ne grejo prej zdravnika iskat, 29–37.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 760/37, poročilo žandarmerijske stanice Košaki, 29. 6. 1937.

²⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 760/37, obtožnica, 23. 12. 1937; sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 21. 3. 1938.

želel odpeljati mož, da bi se poslovila od otrok; najmlajši med njimi je štel enajst mesecev.²⁶

Šestintridesetletni asistent kirurškega oddelka mariborske bolnice Franc Podkoritnik je bil tudi sam oče nezakonskemu sinu, ki je dopolnil komaj eno leto. Na zaslišanju pred mariborskim sodiščem januarja 1930 je nekoliko razkril ozadje tragične smrti sorodnice. Bratrančevo ženo je srečal na tetinem pogrebu, kjer ga je nagovarjala, da bi ji opravil abortus, kar je odklonil. Decembra se je nato oglasila pri njem v mariborski bolnici s hudimi bolečinami v trebuhu, na vprašanje, ali je skušala napraviti splav, pa ni odgovorila. Svetoval ji je obisk na ginekološkem oddelku, vendar tega ni želela, temveč je še naprej silila v Podkoritnika, naj ji kot sorodnik pomaga iz težav. Naposled se je vdal in prosil ruškega zdravniškega kolego, da bi smel v njegovi ordinaciji dokončati splav sorodnici, kar je ta privolil. Podkoritnik pa je po pregledu v Rušah uvidel, da bo pacientka potrebovala polno zdravniško oskrbo, zato jo je dal prepeljati v mariborsko bolnico, vendar je bilo zanj že prepozno.²⁷

Da je bila smrt kmečke ženske za mariborsko sodišče kmalu zaključena zadeva, pa je bržkone bistveno pripomogel vdovec, dvainštridesetletni zidar iz Ostrožnega. Na zaslišanju februarja 1930 je povedal, da je imela žena ob sedmih porodih tudi tri spontane splave, vendar je odločno zanikal, da bi si ona ali oba želela prekiniti zadnjo nosečnost: »Po mojem mnenju ne zadene na smrti moje žene nikogar krivda, temveč je nastal splav oziroma krvavitev sama od sebe.«²⁸

* * *

Da je med svetovnima vojnama v Mariboru, ki ni tedaj štel niti 40.000 prebivalcev, delovalo več mazačic, žensk brez medicinske izobrazbe, ki so opravljale abortuse nosečnicam iz socialno šibkejših plasti družbe (delavkam, deklam, služkinjam ipd.), kaže primer petdesetletne Marije Wölle/Welle. Čeprav večina primerov mazaških abortusov ni nikoli postala predmet kazenskih spisov, se je Marija Wölle med svetovnima vojnama zaradi opravljanja splavov večkrat znašla pred mariborskim sodiščem. Nazadnje leta 1940, ko je državno tožilstvo proti njej izdalo obtožnico, ker je jeseni 1939 v svojem stanovanju s potiskanjem gumijaste cevi v maternico pet mesecev noseče

²⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp Vr IX 1230/29, poročilo žandarmerijske stanice Celje, 20. 12. 1929.

²⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp Vr IX 1230/29, Zaslišba obdolženca – Franc Podkoritnik, 28. 1. 1930.

²⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp Vr IX 1230/29, Zaslišba priče – Franc Ocvirk, 6. 2. 1930.

služkinje povzročila krče maternice in abortus, ženska pa je zaradi izkrvavitve kasneje umrla. Ker je bila Marija Wölle leta 1937 pred mariborskim sodiščem zaradi mazaštva že obsojena na leto dni robije, je lahko državni tožilec v tokratno obtožnico za soprogo poštarja in mater štirih otrok zapisal, da je o njej »daleč naokrog znano, da odpravlja plodove«. Nekaj žensk, ki je nosečnici pomagalo navezati stik z mazačico, je pred seboj in svetom zagovarjalo svoje dejanje s socialnim položajem nesrečnice: »Kaj pa hoče ona nositi, ko je uboga služkinja!«²⁹

Razume se, da je bila ženska, katere prostočasna prepovedana obrt je bila znana širši mestni okolici, na nov stik z mariborskim sodiščem dobro pripravljena. Tako sta v njenem kazenskem spisu dve sodbi: prva z junija 1940, ki jo je obremenila s štirimi leti robije, in druga z decembra 1940, ko mariborsko sodišče Mariji Wölle ni več moglo dokazati krivde, saj se je po izpovedih prič v bližini domovanja obtoženke z mazaškimi splavi ukvarjalo več žensk, in je zanj izdalo oprostilno sodbo.³⁰ Drugače se je zanj končal sodni postopek malce pred koncem dvajsetih let 20. stoletja, ko je bila konec oktobra 1928 obsojena na enajst mesecev težke ječe po anonimni prijavi, iz katere je bilo razvidno, da so stranke Marije Wölle v dvajsetih letih 20. stoletja pogosto prihajale iz okolice Gornje Radgone, od koder je izhajala tudi sama.³¹

Anonimna prijava je pokazala, da so se za splav večkrat odločale kmečke ženske z več otroki (pet in več), ki so izhajale iz neugodnih socialnih razmer, takšen odklonilen odnos do pogostega materinstva pa je konec avgusta 1928 v zaslišanju pokazala tudi Marija Wölle, ko je ponovno, tako kot vselej, odločno zaničevala krivdo, nikakršnih uspehov pa ni dala niti hišna preiskava pri njej: »Ako bi se res s tem (opravljanjem splavov, op. p.) pečala in to znala, ne bi bila sama rodila štiri otroke, marveč bi si bila sama sebi tudi odpravila. Od teh štirih otrok je eden umrl.«³² A sredi decembra 1928 je Marica Wölle, ki se je dotlej dosledno podpisovala kot Maria, napisala pismo jugoslovanskemu kralju Aleksandru, ki se je v tistih dneh intenzivno ukvarjal z načrtovanjem šestojanuarske diktature. Prosila ga je za odlog kazni zaradi ponovne nosečnosti, ob koncu pa zapisala: »Obžalujem globoko svoje dejanje in obljubljam,

²⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 409/40, obtožnica, 13. 4. 1940.

³⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 409/40, sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 14. 6. 1940 in 3. 12. 1940.

³¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, anonimna prijava zoper Marijo Wölle, 4. 7. 1928; sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 29. 10. 1928.

³² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, Zaslišba obdolženca – Marija Wölle, 30. 8. 1928.

da se bodem te zaprošene NAJVIŠJE (orig.) milosti izkazala vrednim in za celo življenje hvaležnim.«³³

Leto kasneje je bila v začetku novembra 1929 zanj razpisana tiralica, kmalu zatem ji je mariborski zdravnik Ivan Zorjan izdal spričevalo, iz katerega je bilo razvidno, da je po porodu in ob hkratnem pljučnem obolenju izredno telesno oslabela in bila nesposobna za prestajanje zaporne kazni.³⁴ Po kraljevi amnestiji, ki je Mariji Wölle znižala kazen na sedem mesecev zapor in jo slednjič pretvorila v pogojno kazen, Mariborčanki zapor vendarle ni ušel.³⁵ Že septembra 1932 je bila namreč pred mariborskim sodiščem ponovno obsojena na šest mesecev strogega zapor, ker je junija istega leta s pomočjo gumijaste cevi opravila abortus. To je storila po vztrajnem prigovarjanju nosečnice, ki ni želela postati mati, in potem ko ji je za opravljeno delo obljubila dobro plačilo. Slabe gmotne razmere, v katerih je živela družina Marija Wölle, je sodišče upoštevalo kot olajševalno okoliščino pri izreku sodbe.³⁶

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor, kazenski spisi o abortusu 1920–1940.

Časopisni viri

Slovenski narod, 1921.

Slovenec, 1929, 1935, 1940.

Žena in dom, 1936.

Tiskani vir

Petrič, Karel: *Regulacija rojstev: s posebnim ozirom na Knaus-Oginovo teorijo o periodični ženski rodovitnosti in nerodovitnosti*. Ljubljana: Žena in dom, 1937.

³³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, pismo Marije Wölle kralju Aleksandru, 15. 12. 1928.

³⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, tiralica za Marijo Wölle, 7. 11. 1929; zdravniško spričevalo za Marijo Wölle, 21. 11. 1929.

³⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, odredba izvršitve kazni za Marijo Wölle.

³⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 811/1928, sodba V imenu Nj. Vel. Kralja, 19. 9. 1932.

Literatura

Cergol Paradiž, Ana: *Ženske reproduktivne pravice – pravna regulacija abortusa*. V: *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ur. Marta Verginella. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Studia Humanitatis, 2013.

Leskošek, Vesna: *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*. Ljubljana: Založba/*cf, 2002.

Ratej, Mateja. 'Proklete babe, zakaj ne grejo prej zdravnika iskat': kazenska zadeva ginekologa Benjamina Ipavca leta 1929. *Zgodovina za vse*, št. 1/2015.

VEILED PAIN: ABORTIONS IN THE MARIBOR AREA DURING THE INTERWAR PERIOD

Summary

In the times of the first Yugoslav state during the interwar period, abortion was a criminal offence and socially unacceptable. The Yugoslav penal code from 1929 declares in its Articles 170 and 173 a three-year sentence in prison for a woman deciding to artificially terminate her pregnancy and a five-year sentence in prison for the person carrying out the abortion. The penal code did, at the same time, introduce a medical indication, which was the first step in the legalisation of abortion. Criminal records show that some doctors considered the medical indication early on. In the middle of the 1930s, the Yugoslav doctors realised the importance of adapting the strict legislation to the new social situation. The above stated can be supported by the fact that the Yugoslav Doctors' Association supported the legalisation of abortion. Matej Justin, a doctor from Ljubljana, who regarded himself as a catholic doctor, opposed this idea publicly. While Justin rejected counselling services for women, the editor of women's monthly, *Žena in dom*, Marija Podkrajšek spoke in favour of providing sex education for women. Slovene fecund women, which faced unwanted pregnancies, lived in the underground and in their way. Criminal records from the Maribor district court that dealt with the criminal offence of abortion during the interwar period prove this fact. The documents reveal that reporting an illegal abortion to the police often served as a handy means for vengeance and settling scores among acquaintances, partners, or even close relatives. The treatise focuses on criminal records of those individuals, for whom according to the contents of the records, one can legitimately conclude that they carried out abortions regularly.

Among them were two Maribor doctors, Hermann Krauss and Franc Stamol, and dentist Anton Levec. Levec was sentenced to four months of heavy prison by the Maribor district court in March 1938, because he caused a patient's death while carrying out an abortion. There were many charlatans in Maribor, but Marija Wölle/Welle, who was brought to court many times for carrying out abortions during the interwar period, really stood out. She was brought to court for the last time in 1940 when the state attorney's office charged her for carrying out an abortion for a five-months pregnant servant by pushing a rubber hose in her uterus and causing contractions that resulted in her bleeding to death.

VERDECKTER SCHMERZ: DER ABORTUS IM MARIBORER/ MARBURGER GEBIET IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Zusammenfassung

In der Zeit des ersten jugoslawischen Staates zwischen beiden Weltkriegen war Abortus eine Straftat und gesellschaftlich inakzeptabel. Jugoslawisches Strafgesetzbuch aus dem Jahr 1929 legte in den Artikeln 170 und 173 die Gefängnisstrafe von bis zu drei Jahre für Frauen, die ihre Schwangerschaft abbrechen und die Gefängnisstrafe von bis zu fünf Jahre für Personen, die eine Abtreibung durchführen, fest. Gleichzeitig leitete das Strafgesetzbuch die medizinische Indikation ein und das war der erste Schritt in der Legalisierung von Abortus. Wie die Strafsachen zeigen, beachteten einige Ärzte die medizinische Indikation schon früher. Mitte der 1930er wurde auch jugoslawischen Ärzten die notwendige Anpassung der rigorosen Gesetzgebung an die neuen gesellschaftlichen Verhältnisse immer bewusster. Das beweist auch die Tatsache, dass das jugoslawische Ärztereinverständnis zu dieser Zeit die Legalisierung der Abtreibung unterstützte. Der Legalisierung widersprach öffentlich Ljubljaner/Laibacher Arzt Matej Justin, der sich für einen katholischen Arzt hielt. Während Justin gegen Frauenberatung war, unterstützte die Herausgeberin des Monatsmagazins für Frauen *Žena in dom* Marija Podkrajšek eifrig die Sexualaufklärung für Frauen. Die Leben slowenischer Frauen in fruchtbarem Alter, die ungewollt schwanger wurden, verliefen im Untergrund. Davon berichten auch Strafsachen des Mariborer/Marburger Kreisgerichts, die in der Zwischenkriegszeit die Straftaten der Abtreibungen behandelten. Aus den Akten wird unter anderem ersichtlich, dass die Anzeige bei der Polizei wegen unerlaubter Abtreibung oft als passendes Rachemittel für Abrechnung zwischen Bekannten, Partnern und sogar Familie diente. Die vorliegende Abhandlung fokussiert sich auf die Strafsachen derer Akteure, bei denen man aufgrund der Inhalte der Strafsachen berechtigt annehmen kann, dass sie Abtreibungen regelmäßig durchführten. Unter ihnen waren zwei Mariborer/Marburger Ärzte, Hermann Krauss und Franc Stamol, und der Zahnarzt Anton Levec, der im März 1938 vor dem Mariborer/Marburger Kreisgericht auf vier Monate strengen Gefängnis verurteilt wurde, weil eine Patientin bei der Durchführung der Abtreibung starb. Unter zahlreichen Mariborer/Marburger Quacksalbern trat Marija Wölle/Welle hervor. Sie war in der Zwischenkriegszeit mehrere Male vor dem Mariborer/Marburger Gericht wegen durchgeführten Abtreibungen, das letzte Mal im Jahr 1940, als die Staatsanwaltschaft gegen sie eine Anklage erhob, weil sie im Herbst 1939 in ihrer Wohnung einen Gummischlauch in die Gebärmutter eines fünf Monate schwangenen Dienstmädchens schob und dadurch die Gebärmutterkrämpfe und den Abortus verursachte. Die Frau starb später durch Verblutung.